

REGLEMENTĂRI ALE PACTELOR DE LA LATERAN PRIVIND RAPORTURILE ÎNTRE STAT ȘI BISERICA CATOLICĂ

Conf. univ. dr. Cătălina MITITELU

Universitatea Ovidius din Constanța
ovidiumis@yahoo.co.uk

ABSTRACT: Regulations of the Lateran Covenants on relations between the State and the Catholic Church.

Relations between the Italian State and the Catholic Church were regulated by the Lateran Pacts, with some subsequent modifications accepted by both parties, and which did not require constitutional revision procedures. Moreover, Article 7 of the Constitution of the Italian Republic confirms that relations between the State and the Catholic Church are regulated by the Lateran Pacts.

However, from the subsequent amendments made to the text of the Lateran Concordat in 1985, it can be seen that, from that year, the „Catholic religion”, i.e. the Catholic Confession, is no longer the „sole religion of the Italian State”. But, in accordance with the provisions of the constitutional text, both institutions, the State and the Catholic Church, remained „each in its own sphere independent and sovereign” (Art. 7 of the *Constitution of the Italian Republic*). Under the provisions of the Lateran Pacts and the Constitution, however, the Catholic Church in Italy enjoys a different legal status from that of the other religious Confessions as regards its relations with the Italian State. As both the text of these provisions and their commentaries show, the Italian State has recognised the Catholic Church’s status as such for the meritorious contribution it has made to Italian society over the centuries. Hence the fact that the Italian State’s relations with the other religious denominations were not regulated by pacts, treaties or agreements, but by special laws based on agreements with their representatives.

Keywords: *pacts, treaties, agreements, human rights, religious freedom.*

Introducere

Atât din textul Pactelor de la Lateran din anul 1929, cât și din cel al Constituției Republicii italiene, promulgată în anul 1948, se poate constata că, printre altele, legiuitorul a stabilit întâi de toate statutul juridic al „Sfântului Scaun” (*Sancta Sede*). În felul acesta, s-a înfăptuit nu numai un act restitutoriu pentru Scaunul episcopal al Romei, ci s-a evidențiat și contribuția adusă de acesta națiunii italiene de-a lungul secolelor.

Concordatul din anul 1929 a adus și o reconciliere între cele două instituții de bază ale societății italiene, și anume una politică, Statul italian, și alta spiritual-morală, Biserica romano-catolică, care a avut într-adevăr o contribuție decisivă nu numai la afirmarea identității culturale și spirituale a Italiei, ci și la încreștinarea popoarelor din arealul Europei de Vest.

În limba română, ca și în alte limbi romanice, cuvântul „concordat” provine din latinescul „concordatum” (înțelegere, acord, convenție), substantiv care derivă din verbul „concordo / are” (a se înțelege, a se învoi). Substantivul „concordia / ae” (înțelegere, acord, împăcare), cu sensul de „concordiam”, „communicare”, „cum aliquo” (a se împăca cu cineva)¹, dar și cu cel de „concordantio/onis” (împăcare, reconciliere).

La Roma antică a existat un templu, pe partea de răsărit a Capitoliului, cu o statuie ce reprezenta zeița „Concordia”, în interiorul căruia aveau loc sesiunile Senatului roman, și unde, sub privirile acesteia, senatorii trebuiau să ajungă la o înțelegere, la o reconciliere, fie ea și de compromis conjunctural.

Preluând această veche tradiție a romanilor, la 11 februarie 1929 Sfântul Scaun și Italia semnau la Lateran un „Tratat”² și un „Concordat”, în Preambulul căruia se menționa „că Sfântul Scaun și Italia au recunoscut oportunitatea eliminării tuturor motivelor de dezacord existent între ele prin ajungerea la o reglementare definitivă a relațiilor reciproce”, care permitea „Sfântului Scaun” să recunoască „chestiunea romană ca definitiv și irevocabil soluționată, datată în 1870, odată cu anexarea Romei la Regatul Italiei” (Preambul)³.

1 G. Guțu, *Dicționar latin-român*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 234.

2 Publicat în *Acta Apostolicae Sedis*, nr. 6, 7 iunie 1929.

3 *Concordato fra la Santa Sede e l'Italia*, apud http://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_stato/archivio/documents/rc_seg-st_19290211_patti-lateranensi_it.html#CONCORDATO_FRA_LA_SANTA_SEDE_E_LITALIA (accesat la 23.09.2023).

Din textul acestui Preambul rezultă că Sfântul Scaun și Italia s-au folosit de acea oportunitate fericită pentru eliminarea tuturor motivelor de dezacord care existau de multă vreme între ele. Într-adevăr, Sfântul Scaun recunoștea ca definitiv și irevocabil soluționată „chestiunea romană” generată de evenimentele din anul 1870.

Concordatul – semnat în anul 1929 – în numele Papei de Cardinalul Pietro Gasparri (canonist și jurist), și în numele Statului italian de prim-ministrul Benito Mussolini, a fost ratificat de către Suveranul Pontif, Papa Pius al XI-lea, și Regele Vittorio Emanuel al III-lea al Italiei.

Prin acest Concordat, Sfântului Scaun i s-a asigurat „independența absolută și vizibilă (*l'assoluta e vizibile indipendenza*), i s-a garantat „o suveranitate indiscutabilă chiar și în domeniul internațional”, i s-a recunoscut „deplina proprietate asupra cetății Vaticanului”, și, totodată, i s-a recunoscut „exclusiva și absoluta putere și jurisdicție suverană” (Preambul).

Prin Pactele de la Lateran, teologii și juriștii romano-catolici recunosc că a fost de fapt „creat statul Vatican”, s-a stabilit teritoriul suveran al Sfântului Scaun, și că „Vaticanul poate fi văzut ca descendentul modern al statelor papale”⁴.

Cât despre denumirea de „Vatican”, aceasta derivă de la o veche așezare etruscă (trib tracic) „situată în zona pe care romanii antici o numeau Ager Vaticanus”⁵, adică teritoriul acestei așezări etrusce.

I. De la Concordatul de la Worms, din anul 1122, la Concordatul de la Lateran, din anul 1929

Concordatul între Sfântul Scaun și Italia din anul 1929 se înscrie în tradiția Concordatelor încheiate de Scaunul papal și unele state ale Europei de Vest încă din secolul al XII-lea.

Primul act concordatar încheiat între Biserica catolică și un Stat european a fost cel de la Worms⁶ din 23 septembrie 1122, încheiat între Papa Calist al II-lea și împăratul german Henric al V-lea, care a fost perceput și definit ca o Convenție „nu între puteri suverane sau între puteri deplin

4 *Papal States*, https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Papal_States (accesat la 2. 10. 2023).

5 *The Vatican City State*, <http://www.embassyofnigeriatotheholyysee.it/history-of-the-holy-see.html> (accesat la 29. 08. 2023).

6 H. Omont, „Le concordat de Worms (23 septembre 1122)”, în *Bibliothèque de l'École des chartes*, 1898 (59), pp. 655-657.

suverane, ci între o singură putere deplin suverană și alte puteri relativ suverane sau a căror suveranitate decurge din aceea a singurei puteri deplin suverane”⁷.

În cazul de față, singura putere deplină suverană la vremea aceea era Statul papal, din a cărui suveranitate decurgea și puterea suverană a regelui lui Henric al V-lea, deoarece din secolul al VIII-lea până prin secolul al XIII-lea Papii au deținut stăpânire asupra Statelor papale din vestul Europei, iar asupra celor din Italia până în secolul al XIX-lea, și, mai precis, până în anul 1860, când „armata regelui Victor Emanuel a pus mâna pe statele papale (din Italia, n.n.), lăsând doar Roma și împrejurimile, regiuni de coastă aflate sub control papal”⁸.

La Worms (1122), regele Henric al V-lea, care se autointitula „Dei gratia Romanorum imperator augustus” (împăratul august al Romanilor prin harul lui Dumnezeu), renunța, cu jurământ, „în fața, lui Dumnezeu (Deo) și a Sfinților apostoli Petru și Pavel” la „regalia”, adică la dreptul de-a investi pe episcopi și stareți⁹.

În concepția Scaunului apostolic al Romei, Tratatul sau Concordatul era „o convenție prin care, pe de o parte, suveranul Pontif concede unor state sau unor șefi oarecari privilegii, iar pe de altă parte, poporul sau statul respectiv își ia oarecari obligații față de Scaunul roman”¹⁰.

Acest tip de Convenție sau Pact, încheiat la Lateran în anul 1929, a fost conceput și formulat cu caracterul și conținutul lui inițial, adică acela de „convenție între suverani inegali, superioritatea fiind socotită întotdeauna a suveranității pe care o reprezenta statul papal”¹¹.

Suveranitatea statului papal, care are calitatea de subiect al dreptului internațional, nu este doar una bisericească, ci și una de sorginte politică, și anume aceea a Statului Vatican, ai cărui ambasadori, nunții apostolici, se bucură de imunitatea diplomatică, și au calitatea de decani ai corpului diplomatic nu numai în statele în care aceștia își exercită calitatea lor de diplomați ai Papei, ci și în statele în care Vaticanul nu a încheiat Concordate cu acestea, ci doar relații diplomatice.

7 L. Stan, „Biserică și cult în dreptul internațional”, în vol. *Pr. prof. univ. dr. Liviu Stan, Biserica și dreptul. I. Teologia Dreptului*, Sibiu, Ed. Andreiana, 2010, p. 218.

8 *The Vatican City State ...*

9 H. Omont, *Le concordat de Worms ...*, p. 656.

10 L. Stan, *Biserică și cult în dreptul internațional ...*, p. 219.

11 *Ibidem*.

Prin Acordurile mutuale între Biserică și Stat, numite Concordate, - care au fost introduse în Europa de Vest în secolul al XII-lea - Statul a acordat Bisericii unele „privilegii”, iar Biserica Scaunului apostolic al Romei lua „asupra sa o seamă de obligații față de Stat”, pentru a-l „ajuta să facă față sarcinilor și nevoilor statului, mai ales în împrejurări mai grele”¹².

După cel de-al doilea Război Mondial, raporturile între Biserică și Stat n-au mai fost reglementate numai prin astfel de Concordate, ca în epoca medievală, ci și prin Acorduri speciale, ca de exemplu cele din Ungaria din anul 1948, încheiate între Stat și Biserica reformată evanghelică și între Statul maghiar și Biserica romano-catolică.

Prin aceste Acorduri speciale, Statul a recunoscut de fapt Bisericilor „nu numai calitatea de subiecte aparte ale dreptului public intern”¹³, „indiferent dacă li se recunoștea sau nu aceeași utilitate”¹⁴, ci și pe aceea de „subiecte ale dreptului public extern, adică ale dreptului internațional”¹⁵, în baza căruia „fiecare stat recunoaște Bisericilor și cultelor cel puțin dreptul de a păstra relațiile religioase cu caracter internațional”¹⁶.

Prin recunoașterea acestui drept de a păstra relații religioase cu caracter internațional, se afirma nu numai dreptul la libertatea religioasă¹⁷, ci se puneau și bazele unui regim juridic internațional, în privința relațiilor între Stat și Biserică și a protecției drepturilor omului¹⁸.

12 *Ibidem*, p. 194.

13 *Ibidem*, p. 202.

14 *Ibidem*.

15 *Ibidem*.

16 *Ibidem*.

17 I. G. Rotaru, „Libertatea religioasă – temelie a demnității umane”, în *Manual pentru liderul Departamentului de Libertate religioasă*, București, Casa de editură „Viață și Sănătate”, 2013, pp. 210-215; I. G. Rotaru, „Pentru prima dată în lume, în principatul Transilvaniei, Europa: Adoptarea principiului libertății religioase și evoluția lui în 25 de ani (1543-1568)”, în *Istoria libertății și respectul pentru diferențe / Asociația Internațională pentru Apărarea Libertății Religioase „Conștiință și Libertate”*, L. Olteanu (ed.), Pantelimon, Ed. Viață și Sănătate, 2016, pp.160-173; C. Anechitoae, „Toleranța – argument al dreptului la libertatea de exprimare și libertate religioasă”, în *Analele Universității Ovidius Constanța. Seria Drept și Științe Administrative*, nr. 1 (2006), pp. 270-276.

18 F. Brașoveanu, „International protection of human rights”, în *“Ovidius” University Annals, Economic Sciences Series*, vol. XII, Issue 2 (2012), pp. 135-137; F. Brașoveanu, „Considerations regarding the protection of human rights at european level”, în *Analele Universității “Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*, nr. 3, 2015, pp. 27-34; F. Brașoveanu, „Freedom of expression principle”, în *“Ovidius” University Annals*,

„Concordatul între Sfântul Scaun și Italia” (Concordato fra la Santa Sede e l’Italia)¹⁹, semnat de cardinalul Pietro Gasparri și prim-ministrul Italiei, Benito Mussolini, „in nome della Santissima Trinità” (în numele Preasfintei Treimi), a fost publicat în „*Acta Apostolicae Sedis*”, no. 6 din 7 iunie 1929²⁰ după ce a fost ratificat de Papă și de Regele Italiei.

Prin Tratatul sau Concordatul din 1929 au fost reglementate numai raporturile istorice și tradiționale între Statul italian și Biserica catolică, nu și cu celelalte Cultele religioase recunoscute din Italia. Acest lucru avea să se facă un an mai târziu, și anume la 30 februarie 1930 prin Decretul Regal nr. 289²¹ (cf. Art. 1).

Prevederile acestui Concordat au fost revizuite prin Acordul din 18 februarie 1984, ratificat de Parlamentul italian la 25 martie 1985. Despre acest Acord s-a spus că a restabilit „natura raporturilor dintre Republica italiană și Confesiunea Catolică”²² ținându-se seama „de procesul de schimbare politică și socială care a avut loc în ultimele decenii și de evoluțiile care au avut loc în Biserică de la Conciliul II Vatican” (Preambul)²³.

Prin acest Acord semnat de „Republica italiană și Sfântul Scaun la 18 februarie 1984” a fost evidențiat faptul că, „Republica Italiană recunoaște semnificația specială pe care Roma, Scaunul episcopal al Suveranului Pontif, o are pentru catolicism” (Art. 2 al. 4).

În conformitate cu dispoziția de principiu enunțată de primul articol din acest Concordat, „Statul și Biserica Catolică sunt, fiecare în domeniul său, independente și suverane” (Art. 1); „Republica italiană recunoaște deplina libertate a Bisericii Catolice (Chiesa Cattolica) de a-și exercita misiunea pastorală” și îi „va asigura libertatea de organizare, de exercitare publică

Economic Sciences Series, vol. XII, Issue 2 (2012), pp. 138-140; C. Anecitoae, *Elemente de drept internațional. Note de curs*, București, Ed. Bren, 2010, pp. 15-67.

19 *Concordato fra la Santa Sede e l’Italia ...*

20 „Inter Sanctam Sedem et Italiae Regnum Conventiones - Trattato fra la Santa Sede e l’Italia”, în *Acta Apostolicae Sedis*, Annus XXI, n. 6, 7 Iunii 1929, pp. 209-295.

21 *Regio Decreto 28 febbraio 1930, n. 289*, <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:regio.decreto:1930-02-28;289> (accesat la 9. 08. 2023).

22 *Le garanzie a tutela della libertà religiosa nel quadro della disciplina dei rapporti tra lo Stato e gli enti di culto*, <https://www.interno.gov.it/it/temi/cittadinanza-e-altri-diritti-civili/religioni-e-stato> (accesat la 29. 09. 2023).

23 *Agreement Between the Italian Republic and the Holy See. Signed by the Italian Republic and the Holy See on 18 February 1984*, <https://original.religlaw.org/content/religlaw/documents/agritlths1984.htm> (accesat la 27. 08. 2023).

a cultului, de exercitare a magisteriului și slujirii sale spirituale, precum și de exercitare a jurisdicției în chestiuni ecleziastice” (Art. 2 al. 1)²⁴.

În textul Concordatului s-a prevăzut că Statul italian va asigura Bisericii catolice „exercitarea liberă a puterii spirituale, exercitarea liberă și publică a cultului, precum și jurisdicția acesteia în materie ecleziastică” (Art. 2 al. 1).

Avându-se în vedere „caracterul sacru al Cetății Eterne (carattere sacro della Città Eterna)”, și faptul că Roma este „scaunul Episcopal al Pontifului Suprem (sede vescovile del Sommo Pontefice)” (Art. 1)²⁵, în Concordat s-a prevăzut și faptul că „Sfântul Scaun comunică și corespundează liber ..., cu episcopii, cu clerul și cu întreaga lume catolică” (Art. 2 al. 2), fără nicio intervenție din partea Guvernului italian.

„Republica Italiană” recunoaște și asigură deplina libertate a Bisericii în domeniul misionar-evanghelic, educațional, liturgic etc., inclusiv exercitarea jurisdicției ei în chestiunile de natură ecleziastică (cf. Art. 2) de către autoritatea bisericească, care trebuia „să comunice” însă „autorităților civile competente numirile de Arhiepiscopi și Episcopi diocezanii, de vicari, de stareți și prelați cu jurisdicție teritorială, precum și a preoților parohi ...” (Art. 3 al. 2)²⁶.

Concordatul interzicea „magistraților sau altor autorități” să solicite sau să determine pe preoți să încalce jurământul secretului Mărturisii (Spovedaniei) (cf. Art. 4 al. 4)²⁷, și a prevăzut și dreptul Bisericii de a-și administra bunurile mobile și imobile conform prevederilor „Dreptului canonic”, adică normelor legislației canonice²⁸, dar achiziționarea acestor bunuri urma să fie supusă „controalelor prevăzute de legile italiene privind achizițiile efectuate de către persoane juridice” (Art. 7 al. 5)²⁹.

24 *Ibidem*.

25 *Concordato fra la Santa Sede e l'Italia ...*

26 *Agreement Between the Italian Republic and the Holy See ...*

27 *Ibidem*.

28 N. V. Dură, C. Mititelu, „The Juridical-Canonical Basis of the Management of Movable and Immovable Ecclesiastical Property”, in “*Ovidius University Annals, Economic Sciences Series*, vol. XXIII, nr. 1, 2023, pp. 344-351; N. V. Dură, C. Mititelu, „The Managerial Activity of the Central Executive Organisms of the Romanian Orthodox Church”, in “*Ovidius University Annals, Economic Sciences Series*, vol. XXIII, nr. 1, 2023, pp. 352-359.

29 *Agreement Between the Italian Republic and the Holy See ...*

În Concordat s-a stipulat și faptul că „efectele civile” ale căsătoriei trebuie să fie recunoscute și pentru căsătoriile încheiate „conform normelor Dreptului canonic”, cu condiția ca actul căsătoriei (religioase) să fie înregistrat și publicat la oficiile comunale de stare civilă (Art. 8 al. 1)³⁰.

Privitor la manifestarea publică a dreptului de exercitare a libertății religioase, Concordatul a prevăzut că „Republica Italiană se asigură că serviciul în armată, în poliție sau în orice alt serviciu similar, timpul petrecut în spitale, în sanatorii sau în casele de asistență publică și detenția în institutele de prevenire și pedepsire nu împiedică exercitarea libertății religioase și îndeplinirea practicilor de cult catolic” (Art. 11 al. 1)³¹.

În Concordatul revizuit a fost eliminat „principiul că Religia catolică era singura Religie a Statului italian”, prevăzut de „Pactele Lateran” (Art. 1)³², și, totodată, s-a precizat faptul că, referitor la „libertatea de conștiință” și „a responsabilității educaționale a părinților, fiecăruia i se acordă dreptul de a alege dacă urmează sau nu instruirea religioasă” (în școli) (Art. 9 al. 2)³³.

Prin Concordatul semnat în anul 1929 de reprezentanții Statului italian și cei ai Scaunului papal s-a deschis deci calea unor noi relații între Stat și Biserică, rămânând de altfel – prin dispozițiile de principiu enunțate în textul său – nu doar un model „avant la lettre”, ci și o sursă juridică, de referință, și pentru autorii Constituțiilor Statelor Uniunii Europene³⁴.

Unele principii enunțate de textul Concordatelor încheiate între Sfântul Scaun și alte State europene se regăsesc afirmate în textul Constituțiilor unor State europene, cu care Biserica romano-catolică a încheiat astfel de convenții, așa cum a fost și Concordatul Sfântului Scaun cu Statul român din anul 1927³⁵.

Printre altele, Concordatul din 1927 – care precedase cu doi ani pe cel de la Lateran din 1929 – prevedea că „Religiunea Catolică Apostoli-

30 *Ibidem*.

31 *Ibidem*.

32 *Trattato fra la Santa Sede e l'Italia*, https://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/archivio/documents/rc_seg-st_19290211_patti-lateranensi_it.html#TRATTATO_FRA_LA_SANTA_SEDE_E_L%E2%80%99ITALIA (accesat la 29.09.2023).

33 *Agreement Between the Italian Republic and the Holy See ...*

34 N. V. Dură, „Statele Uniunii Europene și cultele religioase”, în *Ortodoxia*, an I s.n., nr. 2, 2009, pp. 49-72.

35 Vezi, C. Mititelu, „On the “Concordat Marriage” and its Legal Regime. Considerations and Assessments”, în *Teologia*, no. 90 (1), 2022, pp. 59-85.

că Romană, de orice rit, se va practica și exercita liber și public în întreg Regatul României” (Art. I)³⁶, și că „Statul (român n.n.) recunoaște Bisericii Catolice ..., personalitatea juridică, în conformitate cu dreptul comun al țării” (Art. IX)³⁷.

În Concordatul din 1927 se prevedea atât dreptul Bisericii catolice „de a crea și a menține, ..., școale primare și secundare” (Art. XIX al. 1)³⁸, cât și „dreptul de a da instrucțiune religioasă elevilor catolici în toate școlile publice și particulare ale Regatului” (Art. XX al. 1)³⁹. Despre acest Concordat – intrat în vigoare în 1928 – se poate spune că, prin ideile lui, a putut servi ca text documentar orientativ Curiei papale pentru Concordatul de la Lateran din 1929.

Printr-un Protocol adițional la Acordul încheiat între Republica italiană și Sfântul Scaun la 18 februarie 1984, ratificat de Parlamentul italian la 25 martie 1985, s-au adus unele modificări – chiar substanțiale – textului unor articole din Pactele de la Lateran din 1929, dintre care menționăm: a) la Art. 1 din Protocolul adițional s-a adus precizarea că „Principiul religiei catolice ca religie unică a statului italian, la care se referă inițial Pactele din Lateran, se consideră că nu mai este în vigoare”;

b) referitor la Art. 4 s-a precizat că „autoritatea judiciară” din Republica italiană își revendică dreptul de a introduce „orice procedură penală împotriva ecleziasticilor”, dar că „va informa autoritatea bisericească cu competență teritorială ...”;

c) la Art. 8 s-a adus precizarea privind „impedimente de la care, potrivit dreptului civil, nu este permisă nicio derogare” și anume de la impedimentul privind „infirmitatea mintală” și „existența, între soți, a unei căsătorii anterioare valabile în scop civil” și de la „impedimentele care decurg din infracțiunea de afinitate în linie directă”⁴⁰.

II. Constituția Republicii Italiene

Italia de-abia ieșise, în 1947, „dintr-o experiență dictatorială”, în care – așa cum remarca și un deputat creștin cu prilejul evocării a celor 40 de ani de

36 *Concordatul*, ed. V. Goldiș, Arad, 1927, p. 37.

37 *Ibidem*, p. 38.

38 *Ibidem*, p. 40.

39 *Ibidem*, p. 41.

40 *Agreement Between the Italian Republic and the Holy See ...*

la promulgarea Constituției, – „Statul”, și nu „cetățeanul”, fusese cel care „inventase”, „generase” și dispusese de drepturile „cetățeanului”.

În anul 1988 Oscar Luigi Scalfaro declara că „omul se află înaintea Statului. Omul este acela care formează Statul. De la om derivă Statul ... (un) Stat se naște pentru că omul dorește să-i dea viață. Iar Statul, Republica, în momentul în care se naște din om, ca prim gest, se înclină în fața drepturilor inviolabile ale omului, care existau înainte ca Statul să existe. Și, dat fiind că sunt creștin, voi spune că derivă din demnitatea pe care Dumnezeu a dăruit-o omului, Dumnezeu Creatorul. Dacă n-aș fi credincios, aș spune că fac parte din demnitatea umană în așa măsură, încât, dacă unul singur din aceste drepturi inviolabile este nerespectat sau încălcat, omul nu mai este el însuși”⁴¹.

Într-adevăr, nu este vorba „doar de drepturile individului în sine”, ci și de „omul integrat în comunitate”⁴². Și, unul dintre aceste „drepturi inviolabile” ale omului, din care derivă și „drepturile naționale”⁴³, este și dreptul la libertatea religioasă, în baza căreia – conform prevederii constituționale – în Italia „toate Confesiunile religioase au aceeași libertate în fața legii”, și „au dreptul de a se organiza conform statutelor proprii, cu condiția ca acestea să nu contravină legislației italiene” (Art. 8).

Constituția Republicii Italiene – promulgată la 27 decembrie 1947, și intrată în vigoare la 1 ianuarie 1948, – prevedea că „toți (cetățenii, n.n.) au dreptul de a profesa liber propria lor credință religioasă sub orice formă, individuală sau colectivă, să facă propagandă pentru credința sa și să exercite cultul său în particular sau în public, cu condiția ca să nu fie ritualuri care contravin bunelor moravuri” (Art. 19).

Articolul nr. 7 din Constituția Italiei prevede că „Statul și Biserica Catolică sunt, fiecare în domeniul său, independente și suverane” (Art. 7)⁴⁴, așa cum au fost cele două instituții de bază ale societății umane, adică Statul și Biserica, în Imperiul roman de Răsărit, adică cel bizantin, unde această realitate a fost exprimată prin cea „colaborare simfonică” a acestora „ad utilitatem publicum”⁴⁵ (pentru binele obștesc).

41 „Introducere de Oscar Luigi Scalfaro. Lecție despre Constituție”, în *Constituția Republicii italiene*, trad. A. Popescu, Ed. All Beck, București, 1998, pp. 5-6.

42 *Ibidem*, p. 7.

43 *Ibidem*, p. 8.

44 *Ibidem*, p. 18.

45 A se vedea N. V. Dură, C. Mititelu, „The State and the Church in IV-VI Centu-

În unele State europene – inclusiv în cele ale U.E. – relațiile dintre Stat și Biserică⁴⁶ au fost percepute și exprimate fie în termenii unei „neutralități” a Statului sau a unei „separări” a acestuia de Cultele religioase, fie în cei enunțați de principiul relațiilor colaborării reciproce între Stat și Biserică, cele două instituții de bază ale societății umane, așa cum s-a prevăzut de astfel și în articolul nr. 1 din Concordatul de la Roma, din anul 1929, care a consfințit nu numai aportul Bisericii Catolice italiene și a Scaunului ei apostolic⁴⁷ la afirmarea și păstrarea identității culturale și spirituale a națiunii italiene, ci și „dreptul la libertatea de religie”⁴⁸.

În unele Constituții ale Statelor Uniunii Europene – ca de exemplu în Constituția României – „Culte religioase sunt autonome față de stat” (Art. 29 al. 5)⁴⁹, iar în Constituția Republicii Moldova s-a prevăzut că acestea sunt „separate de stat” (Art. 31 al. 4)⁵⁰.

În temeiul articolului nr. 19 din Constituția Italiei, „toți” membrii Confesiunilor religioase recunoscute de Stat, „au dreptul de a profesa liber

ries. The Roman Emperor and the Christian Religion”, in vol. *Conference on Political Sciences, Law, Finance, Economics & Tourism*, vol. I, 2014, Albena, pp. 923-930.

46 Vezi, N. V. Dură, „Relațiile Stat-Culte religioase în U.E. „Privilegii” și „discriminări” în politica „religioasă” a unor State membre ale Uniunii Europene”, în *Analele Universității Ovidius. Seria: Drept și Științe Administrative*, nr. 1, 2007, pp. 20-34; N. V. Dură, „Edictul de la Milan (313) și impactul lui asupra relațiilor dintre Stat și Biserică. Câteva considerații istorice, juridice și ecleziologice”, în *Mitropolia Olteniei*, nr. 5-8, 2012, pp. 28-43; N. V. Dură, „From the Church Autonomy of the Archbishop Andrei Șaguna, to the Autonomy of the Religious Denominations in the Romanian State. Ecclesiological-Canonical Considerations”, in *Ecumeny and Law*, vol. 4, 2016, pp. 235-256; N. V. Dură, „The Relationships between the State and the Church and their Legal Regime. Rules of International and National Law”, in *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, vol. 12, no. 4, 2018, pp. 192-201.

47 N. V. Dură, „The Requirements for an Ecumenical Dialogue according to Pope John Paul II’s Encyclical Letter *Ut unum sint*”, in *Ecumeny and Law*, vol. 10 (2) 2022, pp. 91-118.

48 N. V. Dură, „The right to freedom of religion”, in *Annales Canonici*, 10 (2014), pp. 27-40; N. V. Dură, „The Right to Religion: Some Consideration of the Principal International and European Juridical Instruments”, in *Religion and Equality. Law in conflict*, ed. by W. C. Durham Jr., D. Thayer, Routledge, UK, 2016, pp. 15-24.

49 *Constituția României*, <https://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=339> (accesat la 9. 09. 2023).

50 *Constituția Republicii Moldova*, https://presedinte.md/app/webroot/Constitutie_RM/Constitutie_RM_RO.pdf (accesat la 9. 09. 2023).

propria credință religioasă sub orice formă⁵¹, inclusiv în termenii Legii morale naturale⁵², ale cărei principii au fost reafirmate – cel puțin în parte – și de Legea morală creștină⁵³, și, implicit, de moștenirea culturală, religioasă și umanistă a Europei⁵⁴.

În același spirit s-a exprimat legiuitorul italian și în privința interzicerii „unor limitări legislative speciale” și a „unor impozitări fiscale speciale pentru constituire, capacitate juridică și orice altă formă de activitate” a unui „Cult” sau „Asociație religioasă” (Art. 20)⁵⁵.

În ceea ce privește învățământul confesional, legea fundamentală a Italiei a prevăzut că „Republica stabilește normele generale în legătură cu învățământul” (Art. 33), și că „instituțiile și persoanele particulare au dreptul de a înființa școli și institute de educație, fără obligații din partea Statului” (Art. 33)⁵⁶.

Conform prevederilor Constituției italiene, „Republica recunoaște și garantează drepturile inviolabile ale omului, atât ca individ, cât și în formațiunile sociale în care se manifestă personalitatea sa” (Art. 2)⁵⁷. Pentru Statul italian, o astfel de „formațiune socială” este și un cult, o asociație sau o grupare religioasă. Cetățenii „sunt egali ca demnitate socială și în fața legii, fără deosebire de sex, rasă, limbă, religie, opinii politice, condiții personale și sociale” (Art. 3)⁵⁸, „toate confesiunile religioase au aceeași libertate în fața legii”, deoarece și „confesiunile religioase diferite de cea catolică au dreptul de a se organiza conform statutelor proprii, cu condiția ca acestea să nu contravină legislației italiene” (Art. 8)⁵⁹.

51 *Constituția Republicii Italiene ...*, p. 22.

52 A se vedea N. V. Dură, „Loi morale, naturelle, source du Droit naturel et de la Morale chrétienne”, în vol. *La morale au crible des religions*, coord. M. Th. Urvoy, Éditions de Paris, 2013, pp. 213-233.

53 Principiile enunțate de această lege se regăsesc afirmate și în textul unor Constituții ale Statelor lumii (ex.: Constituția S.U.A., Constituția Franței, a Regatului Unit etc.).

54 Vezi, N. V. Dură, „Valorile religio-creștine și „moștenirea culturală, religioasă și umanistă a Europei”. „Laicitate” și „libertate religioasă””, în vol. *Modernitate, postmodernitate și religie*, Iași, Ed. Vasiliana, 98, 2005, pp. 19-35.

55 *Constituția Republicii Italiene ...*, p. 22.

56 *Ibidem*, pp. 25-26.

57 *Constituția Republicii italiene ...*, p. 17.

58 *Ibidem*.

59 *Ibidem*, p. 18.

Această egalitate declarativă, „ca demnitate socială și în fața legii”, este limitată de faptul că, în conformitate cu prevederile articolului 7 din textul acestei Constituții, numai „Statul și Biserica Catolică sunt, fiecare în domeniul său, independente și suverane” (Art. 7), nu însă și Statul italian în raporturile lui cu celelalte culte recunoscute. De altfel, chiar Constituția italiană prevede în mod expres că numai „raporturile lor”, adică între Statul italian și Biserica catolică, nu și cele între Statul italian și celelalte Culte religioase, „sunt reglementate de către Pactele de la Laterano” (Art. 7)⁶⁰, adică de cele din anii 1929 și 1930.

Același articol constituțional prevede că „modificările Pactelor, acceptate de ambele părți, nu necesită proceduri de revizuire constituțională” (Art. 7)⁶¹.

Raporturile celorlalte Confesiuni sau Culte religioase cu Statul italian „sunt reglementate de lege pe baza unor înțelegeri cu reprezentanții respectivi” (Art. 8)⁶². Așadar, numai raporturile între Biserica catolică și Statul italian sunt reglementate de textul Pactelor și cel constituțional, întrucât raporturile acestuia cu celelalte Culte religioase sunt reglementate prin legi speciale, așa după cum se prevăzuse prin Legea nr. 1159 din 1929 și în Decretul regal nr. 289 din 28 februarie 1930.

Conform legislației italiene în vigoare, Confesiunile religioase „non cattoliche” (non catolice) pot cere recunoașterea personalității lor juridice la Prefectura provinciei, în care acestea își au sediul, iar clericii acestora trebuie să ceară aprobare numirii lor prin Ministerul de Interne, care le transmite Prefecturilor competent.

Concluzii

Din examinarea textului Concordatului încheiat între Sfântul Scaun și Italia, cât și al Constituției Italiei, s-a putut constata faptul că raporturile între Statul italian și Biserica catolică au fost percepute și definite ca fiind raporturi între instituțiile de bază ale societății italiene din vremea aceea, care se bucurau de independență și suveranitate în domeniul lor, adică Statul în domeniul său secular, iar Biserica catolică în cel spiritual, ceea ce a dus la recunoașterea pe seama acesteia din urmă a dreptului exercitării acelei

60 *Ibidem.*

61 *Ibidem.*

62 *Ibidem.*

„potestas spiritualis” (puteri spirituale) și, implicit, a exercitării libere și publice a Cultului religios, dar și la garantarea protecției juridice din partea Statului italian.

Prin recunoașterea de către „Republica italiană” – în textul Concordatului de la Lateran – a depline libertăți a Bisericii catolice în activitatea sa (misionară, educațională, liturgică etc.), această Biserică s-a bucurat și se bucură de o deplină libertate religioasă. Așadar, Biserica catolică din Italia se bucură de un regim juridic specific, așa cum s-a bucurat odinioară și Biserica Ortodoxă în Imperiul bizantin.

Celelalte Confesiuni din Italia, pe care Decretul regal nr. 289 din 1930 le denumea doar „culti ammessi nel Regno” (culte recunoscute în Regat) (Art. 1), Constituția Republicii italiene le numește „confesiuni religioase diferite de cea Catolică”, nu se bucură de un statut juridic asemănător Bisericii catolice. În schimb, toate aceste Confesiuni „au aceeași libertate în fața legii”, conform Constituției Italiei, iar „raporturile lor cu Statul sunt reglementate de lege pe baza unor înțelegeri” cu Statul italian (Art. 8 din Constituția Republicii italiene).

Raporturile dintre Statul italian și celelalte Confesiuni religioase, „altele decât Biserica Catolică Apostolică Romană”, aveau deci să fie reglementate de-abia prin Constituția Republicii italiene din anul 1948 și, îndeosebi, prin legile speciale promulgate ulterior pentru fiecare Confesiune sau Cult religios în parte.

Raporturile între Statul italian și Biserica romano-catolică, stabilite prin Concordatul de la Lateran din 1929, și reafirmate de textul Constituției Republicii italiene, ne confirmă că celelalte Confesiuni religioase nu s-au bucurat și nu se bucură de aceleași privilegii conferite Bisericii catolice.

Sub impactul legislației internaționale, și îndeosebi a *Declarației universale a drepturilor omului* și a *Convenției europene a drepturilor omului*, legiuitorul italian a trebuit să asigure însă și celorlalte Culte religioase un cadru juridic adecvat, prin adoptarea unor legi speciale pentru fiecare Confesiune religioasă existentă în Italia.

În aceste legi speciale au fost în primul rând enunțate principiile de bază care stau la baza raporturilor între Stat și respectivele Confesiuni religioase, și anume dreptul la libertatea de religie, dreptul la autonomie, dreptul de a avea școli confesionale etc., ceea ce a oferit și acestor culte religioase recunoscute de Statul italian un cadru juridic propice organizării și funcționării lor, prin care s-a dat astfel expresie dreptului la libertatea de religie.

Acest cadru juridic n-a adus însă atingere statutului juridic „sui generis” prevăzut pe seama Sfântului Scaun, și implicit pe seama Bisericii catolice, care continuă să fie Biserica neamului, a cărei istorie urcă în epoca întemeietorului ei, Mântuitorul nostru Iisus Hristos, și a ctitorilor ei, Sfinții Apostoli Petru și Pavel, datorită cărora Scaunul episcopal al Romei își revendică o dublă apostolicitate⁶³.

Bibliografie

- ANECHITOAE, C., *Elemente de drept internațional. Note de curs*, București, Editura Bren, 2010.
- ANECHITOAE, C., „Toleranța – argument al dreptului la libertatea de exprimare și libertate religioasă”, în *Analele Universității Ovidius Constanța. Seria Drept și Științe Administrative*, 1 (2006), pp. 270-276.
- BRAȘOVEANU, F., „Considerations regarding the protection of human rights at european level”, în *Analele Universității “Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*, 3 (2015), pp. 27-34.
- BRAȘOVEANU, F., „Freedom of expression principle”, în *“Ovidius” University Annals, Economic Sciences Series*, XII, 2 (2012), pp. 138-140.
- BRAȘOVEANU, F., „International protection of human rights”, în *“Ovidius” University Annals, Economic Sciences Series*, XII, 2 (2012), pp. 135-137.
- DURĂ, N. V., „Edictul de la Milan (313) și impactul lui asupra relațiilor dintre Stat și Biserică. Câteva considerații istorice, juridice și ecleziologice”, în *Mitropolia Olteniei*, 5-8 (2012), pp. 28-43.
- DURĂ, N. V., „Episcopul Romei și statutul său canonic. Scaunul apostolic al Romei și procesul de refacere a unității creștine ecumenice”, în vol. *Ortodoxia românească și rolul ei în Mișcarea ecumenică. De la New Delhi la Porto Alegre 1961-2006*, Iași, Editura Vasiliana, 98, 2006, pp. 89-118.

63 N. V. Dură, „The „Petrine primacy”: the role of the Bishop of Rome according to the canonical legislation of the ecumenical councils of the first millennium, an ecclesiological-canonical evaluation”, în vol. *The Petrine ministry: Catholics and Orthodox in dialogue: academic symposium held at the Pontifical Council for Promoting Christian Unity*, ed. W. Kasper, New York, Newman Press, 2006, pp 164-184; N. V. Dură, „Episcopul Romei și statutul său canonic. Scaunul apostolic al Romei și procesul de refacere a unității creștine ecumenice”, în vol. *Ortodoxia românească și rolul ei în Mișcarea ecumenică. De la New Delhi la Porto Alegre 1961-2006*, Ed. Vasiliana, 98, Iași, 2006, pp. 89-118.

- DURĂ, N. V., „From the Church Autonomy of the Archbishop Andrei Țaguna, to the Autonomy of the Religious Denominations in the Romanian State. Ecclesiological-Canonical Considerations”, in *Ecumeny and Law*, 4 (2016), pp. 235-256.
- DURĂ, N. V., „Loi morale, naturelle, source du Droit naturel et de la Morale chrétienne”, în vol. *La morale au crible des religions*, coord. M. Th. Urvoy, Éditions de Paris, 2013, pp. 213-233.
- DURĂ, N. V., „Relațiile Stat-Culte religioase în U.E. „Privilegii” și „discriminări” în politica „religioasă” a unor State membre ale Uniunii Europene”, în *Analele Universității Ovidius. Seria: Drept și Științe Administrative*, 1 (2007), pp. 20-34.
- DURĂ, N. V., „Statele Uniunii Europene și cultele religioase”, în *Orthodoxia*, I, 2 (2009), pp. 49-72.
- DURĂ, N. V., „The „Petrine primacy”: the role of the Bishop of Rome according to the canonical legislation of the ecumenical councils of the first millennium, an ecclesiological-canonical evaluation”, în vol. *The Petrine ministry: Catholics and Orthodox in dialogue: academic symposium held at the Pontifical Council for Promoting Christian Unity*, ed. W. Kasper, New York, Newman Press, 2006, pp 164-184.
- DURĂ, N. V., „The Relationships between the State and the Church and their Legal Regime. Rules of International and National Law”, in *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, 12, 4 (2018), pp. 192-201.
- DURĂ, N. V., „The Requirements for an Ecumenical Dialogue according to Pope John Paul II’s Encyclical Letter *Ut unum sint*”, in *Ecumeny and Law*, 10 (2) 2022, pp. 91-118.
- DURĂ, N. V., „The right to freedom of religion”, in *Annales Canonici*, 10 (2014), pp. 27-40.
- DURĂ, N. V., „The Right to Religion: Some Consideration of the Principal International and European Juridical Instruments”, in *Religion and Equality. Law in conflict*, ed. by W. C. Durham Jr., D. Thayer, Routledge, UK, 2016, pp. 15-24.
- DURĂ, N. V., „Valorile religioase și „moștenirea culturală, religioasă și umanistă a Europei” „Laicitate” și „libertate religioasă””, în vol. *Modernitate, postmodernitate și religie*, Iași, Editura Vasiliana, 98, 2005, pp. 19-35.

- DURĂ, N. V., Mititelu, C., „The Juridical-Canonical Basis of the Management of Movable and Immovable Ecclesiastical Property”, in *“Ovidius” University Annals, Economic Sciences Series*, XXIII, 1 (2023), pp. 344-351.
- DURĂ, N. V., Mititelu, C., „The Managerial Activity of the Central Executive Organisms of the Romanian Orthodox Church”, in *“Ovidius” University Annals, Economic Sciences Series*, XXIII, 1 (2023), pp. 352-359.
- DURĂ, N. V., Mititelu, C., „The State and the Church in IV-VI Centuries. The Roman Emperor and the Christian Religion”, in vol. *Conference on Political Sciences, Law, Finance, Economics & Tourism*, I (2014), Albena, pp. 923-930.
- GUȚU, G., *Dicționar latin-român*, Bucuresti, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
- MITITELU, C., „On the “Concordat Marriage” and its Legal Regime. Considerations and Assessments”, in *Teologia*, 90 (1), 2022, pp. 59-85.
- OMONTE, H., „Le concordat de Worms (23 septembre 1122)”, în *Bibliothèque de l'École des chartes*, (59) 1898, pp. 655-657.
- *Papal States*, https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Papal_States (accesat la 2.10.2023).
- ROTARU, I. G., „Libertatea religioasă – temelie a demnității umane”, în *Manual pentru liderul Departamentului de Libertate religioasă*, Bucuresti, Casa de editură “Viață și Sănătate”, 2013, pp. 210-215.
- ROTARU, I. G., „Pentru prima dată în lume, în principatul Transilvaniei, Europa: Adoptarea principiului libertății religioase și evoluția lui în 25 de ani (1543-1568)”, în *Istoria libertății și respectul pentru diferențe / Asociația Internațională pentru Apărarea Libertății Religioase „Conștiință și Libertate”*, L. Olteanu (ed.), Pantelimon, Editura Viață și Sănătate, 2016, pp. 160-173.
- STAN, L., „Biserică și cult în dreptul internațional”, în vol. *Pr. prof. univ. dr. Liviu Stan, Biserica și dreptul. I. Teologia Dreptului*, Sibiu, Editura Andreiana, 2010, pp. 163-231.
- *The Vatican City State*, <http://www.embassyofnigeriatotheholyssee.it/history-of-the-holy-see.html> (accesat la 29. 08. 2023).

Instrumente juridice naționale și internaționale:

- „Inter Sanctam Sedem et Italiae Regnum Conventiones - Trattato fra la Santa Sede e l'Italia”, în *Acta Apostolicae Sedis*, XXI, 6 (1929), pp. 209-295.

- *Agreement Between the Italian Republic and the Holy See. Signed by the Italian Republic and the Holy See on 18 February 1984*, <https://original.religlaw.org/content/religlaw/documents/agritlhs1984.htm> (accesat la 27.08.2023).
- *Concordato fra la Santa Sede e l'Italia*, apud http://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/archivio/documents/rc_seg-st_19290211_patti-lateranensi_it.html#CONCORDATO_FRA_LA_SANTA_SEDE_E_LITALIA (accesat la 23. 09. 2023).
- *Concordatul*, ed. V. Goldiș, Arad, 1927.
- *Constituția Republicii italiene*, trad. A. Popescu, Ed. All Beck, București, 1998.
- *Constituția Republicii Moldova*, https://presedinte.md/app/webroot/Constitutia_RM/Constitutia_RM_RO.pdf (accesat la 9.09.2023).
- *Constituția României*, <https://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=339> (accesat la 9. 09. 2023).
- *Le garanzie a tutela della libertà religiosa nel quadro della disciplina dei rapporti tra lo Stato e gli enti di culto*, <https://www.interno.gov.it/it/temi/cittadinanza-e-altri-diritti-civili/religioni-e-stato> (accesat la 29. 09. 2023).
- *Regio Decreto 28 febbraio 1930, n. 289*, <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:regio.decreto:1930-02-28;289> (accesat la 9.08.2023).
- *Trattato fra la Santa Sede e l'Italia*, https://www.vatican.va/roman_curia/secretariat_state/archivio/documents/rc_seg-st_19290211_patti-lateranensi_it.html#TRATTATO_FRA_LA_SANTA_SEDE_E_L%2E%80%99ITALIA (accesat la 29. 09. 2023).